

Milel ve Nihal Geleneğinden

İbn Hazm (Hayatı – Çağı)*
(h. 384-456 / m. 994 -1064)

Muhammed Ebu Zehra

Giriş

1- İbn Hazm'ı Bize Tanıtımlar:

Ebu Mervan b. Hayyan, İbn Hazm'ı şöyle anlatır: "O, ilim yüklüydü. Kendine muhalif olanlarla tabiatı gereği çekinmeden tartışır, bütün gücünü ortaya koyardı. Allah'ın âlim kullarından almış olduğu ahdi tutardı: «Bildiklerini insanlara beyan edecekler ve onları asla saklamayacaklar...» O, münakaşalarında hiç bir tarizden çekinmez, en acı şeyleri söyler, en ağır darbeler indirerek koca kaya parçalarını bile hardal danesi gibi dağıtırdı. Bu yüzden kalpler ondan nefret etti, insanlar kaçtı. Zamanın fukahasıyla çatıştı, onlar da ona kin bağladılar, onun sözlerini reddetmeye koyuldu-

* Muhammed Ebu Zehra, *İbn Hazm*, çev. Osman Keskiöğlü – Ercan Gündüz, İstanbul: Buruc Yayınları, 1996'dan alıntılanmıştır.

lar. Onun dalalette olduğunu söylediler. Sultanları, emirleri onun fitnessine aldanmaktan uyardılar, avamı onun dediklerini almaktan sakındırdılar. Bu sebeple hükümdarlar, onu yanlarına yaklaştırmadılar, kendi ülkelerinden sürgün ettiler... Fakat o dediğinden asla dönmedi, onlara boyun eğmedi. Tuttuğu yolda yürüyüp çöl halkından, hiçbir kınamadan korkmadan talebe arasında ilmini yaymaya devam etti. Onlara ders okuttu, hadis rivayet etti, kendi kültürünü aşıladı. O, bir yandan ders verirken, eser yazmayı da ihmal etmedi, her ilme dair eser yazdı, kitapları bir kaç deve yükü tutar hale geldi. Ancak bunlar fukahanın ve ilim talebesinin istifadesine arz ulunamadı. Hatta bunların bir kısmı İsbilye yani bugünkü Sevilla şehrinde yakıldı, alenen yırtılıp parçalandı. Fakat bu, yazarı yıldırmadı, fikirlerini yayma gayretini kamçıladi, mücadelesine inatla devam etti. Onun hakkında en insafli davrananlar, onun ilm-i siyaseti bilmemesini kusur sayarlar..."¹

2- Ona Karşı Çıkma Sebepleri:

Çağdaşı olan tarihçilere göre İbn Hazm işte budur. Çağındaki âlimler arasında onun mevkii böyledir: Geniş ve derin bir ilim, büyük bir fazilet, fakat mücadelede şiddet, açık sözlülük. Onun kendine Özgü bir tutumu vardı. Bu yüzden, devrinin âlimleri ondan hoşlanmadılar, hükümdarları, emirleri ona karşı tahrik ettiler. Sürgünden sürgüne gitti.

Bilemeyiz; fukahanın ona cephe almasının sebebi acaba nedir? Kuvvetli delillerle onlara hücum edip cevaptan aciz kalmaları mı? Yoksa Endülüs'de yaygın olan Mâliki Mezhebine muhalefet edip, alışık olmadıkları Zahirîye fıkhnı tutması mı? O, bilmedikleri bir metodla bu mezhebi işliyor, onu şiddetle savunuyor, onlara çok sert cevaplar veriyordu. Sözleriyle onların görüşlerini mi çürütüyor, yoksa o görüşün sahibini mi yaralıyor, bu hiç umurunda değildi. O, görüşünü söylüyordu, madem ki doğru bildiği görüşünü söylüyor, söz ve hitab tarzı ona göre önemli değildi. Bundan başka o, kendini insanlardan üstün tutuyordu, onların seviyesine inmek istemiyordu.

168 ¹ Yakut, Mu'cemü'l-Udebâ, c. XII, sh. 248, Ferid Rufai Tab'ı.

Belki de bu iki sebep birleşti de bundan dolayı, çağındaki fukahanın ve başkalarının kalblerinde ona karşı bir kin yerleşti. Bunların dışında bir de şu sebep olabilir: Allah'ın ona lütuf ve ihsan ettiği nimetler sayesinde o, bolluk içinde yüzüyor, diğerlerinden daha üstün bir hayat yaşıyordu. Emirlerin atıyye ve bağışlarına bakmıyor, ailesinden ona kalan servet sayesinde müreffeh bir yaşayış içindeydi. Bunun da muhalifleri üzerinde etkisi oluyordu, o da bu yüzden kendini onların üstünde görüyordu. Göz, kendinden üstün olanlara bakmaktan hoşlanmaz, kişi kendini yukarıda sayanları sevmez.

3- Fukaha ile Ümeranın Birleşip Kitaplarını Yakmaları:

Tarihçilerin kaydettiği gibi fukaha, hükümdarları, emirleri ona karşı tahrik ettiler. Fakat tarih olaylarının arasından sızıntılardan anlaşıldığına göre, gerçekten onların buna ihtiyacı da yoktu. Sadece onu takip etmek için bir bahaneye ihtiyaçları vardı. Fukaha işte bu kapıyı açmış oldular, onların kinine yol açtılar. Böylece bu kudretli âlime karşı iki düşmanlık cephesi kuruldu: Biri ulema ve emsali, diğeri de emirler ve saltanat işleriyle ilgili olan âmirler. Zira İbn Hazm, ateşli bir Emevî yanlısıdır. Doğuda da, Batıda da onların namı anılırdı, muhaliflerinin ise anılır yüksek bir mevkii yoktu, onu bu yüzden çekemiyorlardı. Onu Hz. Ali'nin düşmanlığı ile itham bile ettiler. Fukahanın İbn Hazm'a cephe alması ve ona bazı ithamlar yöneltmeleri, onu tuzağa düşürmek isteyenlere fırsat hazırladı. Böylece insanları ondan soğuttular, ona ezâ ve cefâ ettiler. Fakat ilim nûr gibidir, hava gibidir. O her tarafa yayılır, kimse onu avucunun içine alıp hapsedemez. Onun yayılmasına kimse engel olamaz. Düşmanlığı o kadar ileri götürdüler ki, onun kitaplarını bite yaktılar. Yakanlar ve yaktıranlar-hakkında bir şiirinde şöyle der:

"Her ne kadar şu kâğıtları yakıyorsanız da, O kâğıtlardaki ilmi yakamazsınız, Çünkü onlar benim göğsümde saklıdır.
Ben nereye gitsem ilmimde gider Nerede olursam o da yanındadır, Benimle beraber kabre defnolunur.
Kâğıtları kitapları yakmayı bırakın,
Benim karşımda bilgiler varsa onunla konuşun,

Ta ki insanlar kimin ne bildiğini görsünler.
Bunu yapamayacaksanız, bilginiz yoksa,
Yeniden ilkokula dönüp, yeniden öğrenmeye koyulun,
Yoksa, başka çıkar yol yoktur."2

4- Geniş Bilgi Sahibidir:

Baştan başa mücadelelerle dolu bir hayat, işte kudretli âlimin hayatı bu. O, her ne kadar nimet içinde yüzen bir ailede doğduysa da, hayatı nimet içinde geçmedi, o geniş ufuklara açılan bir fikir sahibi oldu. Felsefe, tarih, lisan, edebiyat okudu. Eski cahiliye şiiri ile İslâm dönemi şiirlerinin çoğunu ezberledi, hadis okudu. Hadisleri toplayıp tedvin etti. Onun el-Muhal-lâ adlı fıkıh kitabı, Hz. Peygamber'in sahih hadislerini ne kadar çok bildiğini, sahabe fetvalarına, tabiin asarına olan derin vukufunu çok güzel göstermektedir. O, bu konuda dibi bulunmaz engin bir denizdir. O eski dinleri bildiği gibi, milletleri ve İslâm fırkalarını da çok iyi tanır. Yahudilerin ve Hıristiyanların İslam'a saldırılarına karşı İslâmı savundu, Endülüs'de, - bu İslâm diyarında - müslümanları müdafaa etti. O zaman Endülüs, oraya gelen herkese kapılarını açmıştı. O serbest ülkede herkes hür olarak yaşardı, hiç bir şeyle mukayyed olmayarak istediğini okur ve okutur. Dilediği gibi konuşur ve tartışır. İbn Hazm, İslâm'a dil uzatanlara cevap verirdi, onların yüzlerinden perdeyi yırtarak kötü düşüncelerini meydana çıkarırdı.

Onun bu mücadeleleri ve redleri kitaplarını doldurmuştur. Bunlar hem ilim, hem edebiyat dilini birleştiren güzel ve sağlam bir ifade ile yazılıdır. O, umumî ve hususî tarihi bilirdi. Milletler, taifeler ve fırkalar tarihine vukufu vardı. Milletlerin nasıl meydana geldiklerini, nasıl yaşadıklarını ve nasıl yok olup gittiklerini tanır. O üstün bir akılla, bunların hepsinin sebeplerini, neden böyle olduklarını çok iyi bilirdi ve bunları açık bir kalemle kitaplarına yazardı.

170 ² İbn Bessâm, Zahîre, c. 1, sh. 144 Külliyyetü'l-Âdab, Kahire.

5- Sevgi ve Aşka Dair de Yazdı:

Bunların hepsinden başka, o, ruhlar üzerinde araştırma yaptı. Psikoloji ilminde de derin incelemeleri vardır. İnsanların iç alemine daldı, fikirleri analize etti, fertlerin ve toplumların üzerinde ruh incelemeleri yaptı. Hattâ sevgi ve aşk hakkında yazdı, sevgi ve aşkın kalplerde nasıl başladığını anlattı. Bu konuda Tavku'l-Hamâme³ kitabına bakmak yeter. Orada bu fıkıh adamının, âşik bir gönlün ince duygularını, gençlik arzularının heveslerini nasıl dile getirdiğini görürsün. Bunlar zan ve hayale dayanan şeyler değil, görgü ve tecrübe mahsulüdür. Bunları kitaplardan toplayıp almadı. Bunları bilgi ve duyguya dayanarak yazdı. Olayların içinden derledi ve bunu kolayca yaptı. Çünkü o, gençliğinde nimet ve refah içinde yüzen bir ailede yaşadı. Evlerinin içinde, salonlarında cariyeler, güzel hizmetçiler dolaşırdı. O, başkalarının ne yaptıklarını gördü, kendi gözlemlerini katarak bunları, bahçeler içinde yeşillikler arasında akan ırmaklar gibi, tatlı ifadelerle anlattı.

6- Onun Hayatı, Diğer imamlardan Farklıdır:

İşte bunlar, bu seçkin âlimin hayatının muhtelif yönleri. Bunlar okuyucuya, onun hayatının türlü dönemlerini, eserlerinin çeşidini göstermekte olup, her biri muhtelif ve hatta birbirine zıt,yönleri olan bir kişiyi tanıtmaktadır. Onun kitaplarının her sahifesi kuvvetli şahsiyetin bir yönünü dile getirmektedir.

Onun şahsi hayatı, daha Önce hayatlarını inceleyip yazmış olduğumuz imamların hayatları gibi sade ve basit değildir. Onların hayatları (Allah onlardan razı olsun) bir türlü düşünce zinciri halindedir, ancak fıkıh sahasında başka şeylerde görüşleri ayrı olabilir, bu esasta değil, asıl görüşlerinden dışarı, kenarda kalan bir şeydir. İbn Hazm ise bambaşka tarzda bir adamdır. Bildiğiniz gibi o, seçkin bir edebiyat adamıdır. Çağındaki ve ülkesindeki yazarlardan hiçbirinde asla aşağıda değildir, belki de o iyi görüş, parlak buluş, güzel tasvir bakımından onlardan daha üstündür. Bunlardan başka o, vezir hanesinde yetişmiş bir fıkıh ve siyaset adamıdır. Kendisi de vezirlik yapmıştır. Aynı zamanda o bir fıkıh ve hadis

³ Güvercin Gerdanlığı" adıyla tercüme edildi.

alimidir, tarihçidir. Tesir dereceleri değişik olsa da bunların hepsinin onun kişiliğini oluşturmada etkisi vardır. Bunların hepsi karışarak bu dahi şahsiyeti meydana getirmiştir. Onun hayatını inceleyenlerken, birbirine bağımlı bu karışık yönleri onu yönelten âmilleri behemehal beyan etmek gereklidir. Bu tesirler her ne kadar muhtelif olsa da birbirine zıt da sayılmaz. Bazen ilk bakışta zıt gibi görünse de incelediğinde, kaynağın bir olduğunu buluruz, ırmağın kolları ayrı yere dökülse de, bazısı bulanık, bazısı berrak olsa da, çıktıkları yer birdir.

7- Onda Zıt Gibi Görünen Tabiatın Bulunması:

İbn Hazm'ın hayatında ve eserlerinde ilk bakışta birbirine zıt iki şey göze çarpar;

1. Aşk ve aşklar, yâr ve dostlar hakkında, sevginin tadını tatmış, aşkın gönüllerde uyandırdığı duyguları bilen bir kimse gibi yazmasıdır.

2. Fıkıh, hadis ve kelâm ilimlerine dair vukufla eserler yazıp muhalifleriyle yaptığı tartışmalarda onları susturucu delilleriyle hardal tanesi gibi ezip darmadağın etmesidir. Birincide, atfet dolu bir kalb var, ikincisinde ise sert bir dil bulursun. Onun için İbn Kayyim onu bize şöyle vasıflandırır: "Aşka dair sözleri su şırıltısı gibi tatlı akar, ikincisinde ise kelimeler serttir, katıdır, silah şakırtısını andırır."⁴

Biz, onun hayatının devrelerini dikkatle araştırdığımızda, bunların kaynağının bir olduğunu görürüz.

Birincisi: Nimet içinde yüzen, bolluk içinde yaşayan zengin bir gencin kalemidir. Evlerinde güzel hizmetkârlar, para ile satın alınan köle ve cariye doludur. Tavku'l Hamâme (Güvercin Gerdanlığı) kitabında gençlik hayatını tescil etmiştir. Bunlar onun 20-35 yaş arasındaki notlarıdır. Ondan sonra gençlik örtüsünden sıyrılıp olgun hayata girdi, aynı zamanda sakin hayattan da ayrıldı, acılarla dolu, şiddetli bir hayatla karşılaştı. Her ne kadar servet bolsa da, sükûn yoktu, İlmî bir hayata döndü. Hadis, fıkıh, kelâm

172 ⁴ Bu konuda bkz. İbn Kayyim, Ravzatü'l-Muhibbîn.

okudu, fırkaları inceledi. Bunlardan başka cihad ve mücadele içindeydi.

Bu ince duygulu gencin eski atıfeti, beyan edeceğimiz gibi böyle temiz bir haldeydi. Fakat yine kuvvetli, keskin tabiatı, onu sert bir mücadelecı yaptı. Şekil her ne kadar değişik ise de her iki işde de asıl birdir. Düşünürler, âlimler, şairler, bu konuda çok şey demişlerdir. Bir tabiatıtan, bazen, zahiri birbirine zıt görüşler, fakat asıl kaynakta birleşen iki şey meydana gelebilir.

8- Çok Yönlü Bir Âlimdir:

Şüphesiz ki bu, her devrinde, görünüş ve şekil itibarıyla farklı olması bakımından, bizi her devirde onun hayatını incelemeye zorlamaktadır. Çünkü her devrin zamanı farklı, her vaktin meyvesi ayrıdır. Gençlik döneminde derin psikoloji analizleri yapan eser verdi, olgunluk çağında da şanlı ilim mirasını bıraktı.

Onun ilim mirası bir daireye kapalı değildi, çok ufuklu, çok yönlü idi: O, eski dinleri bilen bir âlimdir. Geçmiş peygamberlerin ahvalini, sonradan o dinlerin nasıl tahrif olunduklarını, hedefe ulaştırın kaynakları çok iyi bilirdi. İslâm fırkaları, onların doğuş sebepleri, nasıl başladıkları konusunda bilgi sahibiydi, onları çürütmeyi çok iyi beceriyordu. Bunların hepsini *el-Fasl Fî-Milel ve'n-Nihal* kitabında görüyoruz. Bu konuda onun görüşlerini ve metodunu belirtmek için geniş inceleme gerekmektedir.

Bunlardan başkaca o, milletlerin tarihini, özellikle İslâm tarihini araştıran bir tarihçidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bunların hepsinin üstünde şair ve edip bir yazardır. İbn Hazm'ı lâıykıyla tanımamız için, bunların hepsinin etrafı bir surette araştırıp açık ve aydın olarak incelemek gerekir. Onun ilim sahalarından her biri için özel bir bölüm ayırarak o ilimdeki yerini ve metodunu belirtmek icab eder. Yoksa bu iş eksik kalır.

9- Baştan Şafiî İdi, Sonra Zahiriye Mezhebine Girdi:

Bütün bunların üstünde İbn Hazm, büyük bir fıkıh ve hadis âlimidir. O, hadis ve ilmin her dalında ün saldı, bütün rivayetlerin ço-

ğunu, özellikle fıkıh hükümlerine dair olanları topladı. Fıkıh araştırmalarında özel bir metod tuttu.

Tarihçiler diyorlar ki: O, fıkhı önce Şafîî olarak o metodla başladı, biraz sonra Zahiriye Mezhebini benimsedi. Zahiriye Mezhebinin kurucusu olan Dâvud İsfehânî de baştan Şafîî Mezhebinden yetişmişti. İbn Hazm'da öyle oldu. Demek Zahiriye Mezhebi, Şafîî Mezhebenden doğmuş oldu.

İbn Hazm'ın Zahiriye Mezhebini incelemesi, müstakil bir görüşle olmuştur: O, her meselede tâbî değildir, mezhebin oluşmasında onun da katkısı vardır, adını taşıyan, resmini andıran mezhep ile arasındaki bağlantıyı bilmek gerekir. Acaba o sadece Dâvud Zâhiri'nin, mezhebini ihya eden birisi midir? Yoksa, kıyası almaması bakımından Dâvud'la aynı, aslında birleşen bir metodda ittifak eden bir müçtehid midir? O, kimseye tâbî olmayıp, müstakil bir bayrak taşıyan serbest fikir sahibi bir araştırmacı mıdır?

Evet, bunların hepsini incelemek gerekir, ve bu öyle pek kolay bir iş değildir.

10- Usûlünü Kendi Kurdu ve Yazdı:

İbn Hazm, kendisi bir usûl ortaya koyarak onu yazdı. Bunda, İmam Şafîî'nin istinbat yolunu ve ictihad usulünü alarak bir metod tuttu; bunları el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm adlı eserinde uzun uzadıya anlattı. Bu usûlün okunup incelenmesi, diğer fukaha usulleriyle, özellikle Dâvud Zâhiri'nin usulüyle mukayese edilip tartılması gerekir. O, bu geniş kitabından başka ayrıca Zahiriye usûlüne dair daha kısa bir kitap da yazdı. Bu iki kitap bütün noktalarda birleşiyor mu? Onun özel metodu ile Zahiriye Mezhebinin umumî usûlü arasında bir ayrılık varsa, derecesini bilmek için bunları incelemek gereklidir.

Asıl görüşte birbirine yakın olan iki metodu birbirinden ayırmak güçtür, farklı metodlar arasında bu daha kolaydır. Zira, metodlar arasındaki mesafe uzaklaştıkça, bunun gereği onlar birbirinden kolayca ayrılır, fakat birbirlerine yaklaşp hattâ isimde birleşince, o zaman bunları ayırmak ince ve dikkatle araştırmayı, her

görüşü hassas bir terazi ile tartmayı gerektirir.

11- O Kıyası Tanımadığından, Nass ve Eser Bulamayınca Ne Yapardı?

İbn Hazm, kıyas tanımayan bir fakihdir. O, kıyasçı fukahayı sert bir dille tenkid eder. Yine böylece istihsan kaidesini de acı bir dille eleştirir. Fakat bu konuda nasslar her zaman acaba ondan yana mıdır? O da içtihad etti, fer'i meseleler ortaya çıkardı ve çözdü. Onun el-Muhallâ'sı birçok fer'i meselelerle doludur. Acaba bunların hepsi nasslara ve esere uygun düşmüş müdür? Kuşkusuz o, fıkıh çalışmalarında en çok âsâra dayanır. Sahabe kavillerini, tabiîn fetvalarını alır, müsned, mürsel, münkati hadislerini kabul eder, meşhur olsun olmasın bütün hadisleri makbul sayar, mevzu olduğu sabit olmayan bütün hadisleri alır. Bununla beraber, olumlu olumsuz çözüme çalıştığı bütün fer'i meselelerde nassların onun imdadına kâfi geldiğini sanmıyoruz. Miktarı ne olursa olsun, o da hüküm verirken içtihadı başvururdu. Evet, o nasslara ve âsâra dayandı, usûl ortaya çıkardı, fer'i meseleler çözdü, meseleleri kendi usûlüne göre halletti, usûlünün meyvelerini aldı.

O, hükümlerini nasıl verdi, nasıl istinbat etti, bu, üzerinde durulacak bir şeydir. Onun kaçındığı kıyasa düştüğünü söylemek istemiyoruz, çürüttüğü kıyası aldı diyemeyiz. Çünkü o, kıyasın iptaline dair uzun bahisler, kitaplar yazdı. Ancak nass ve eser yardımına koşmayınca, fıkihtaki tutumu neydi, nasıl çözerdi, onu bilmek istiyoruz. Şüphesiz ki bu yan tutmayan bir tarzda incelenmeyi gerektirir, tâki onun metodu, olduğu gibi açıklığa kavuşsun, yazarın arzu ettiği gibi değil. İş olduğu gibi anlaşılsın, yazarın görüşü meydana çıksın.

12- O Zaman Endülüs İlimin Gelişmesine Müsaitti:

Şüphesiz ki, her âlimin çağıyla arasında bir sürtüşme, kaynaşma olur. İbn Hazm, çağının ruhundan en çok etkilenen, onun meyvelerinden faydalanan bir âlimdir. Onunla çağındaki fukaha arasında tartışmalar olmuştur. Onlar Maliki Mezhebini savundular, o ise Şafîî idi. Sonra ise Zahiriye Mezhebine geçti. Bu mezhebi savundu, on-

larla sert tartışmalara girişerek mezhebi kurdu. Bir âlimle çağ arasındaki kaynaşma olunca, çağdaşı olan diğer ulema ile aralarında uygunluk var demek değildir. Bazen muhalifi olan, o çağın ruhuna muvafık olandan daha yakın olabilir. İbn Hazm'da bu açıkça bellidir. Zira o, çağının ruhuna, zamanının fukahasının hepsinden daha yakındır. Baksana o, aşk ve aşıklara dair bile yazdı. Zira çağında, ülkesinde bunlar vardı. Endülüs refah ve bolluk içinde parlak bir medeniyete kavuşmuştu. Bir çok zenginler, zevk ve safa içindeydiler bu da edebiyatta gazelin, şiirin çoğalmasında doğurdu, hayal ufukları her sahada genişledi, her meydana doluştu durdu. Bu şartlar altında bir âlim gelir, aşkı analiz ederek yazar, olanları sebeplerine bağlarsa, o, bundan çekinen âlimden daha çok çağın ruhuna cevap vermiş olur. O, araştırmacı bir âlim dikkatliyle, ilmi istikrar yoluyla yazmakla, çağına uymuş, ona tesir etmiş ve ondan etkilenmiş olur. Onun çağı, verimli, bolluk içinde yüzen bir devirdi. Âlime fikir sahası açan, muhtelif görüşleri ileri sürmeğe müsait, akli her türlü çalıştırmaya yol veren bir devirdi. Âlim, fikrini besleyip geliştirecek her türlü gıdayı bulabiliyordu. Bunlar kafasından olgunlaşınca, insanlara, kendi şahsiyetini katarak, bir nevi yeni ilim verebiliyordu.

13- Endülüste Hıristiyanlarla Müslümanlar Karışımı:

Endülüs, Hıristiyan ülkelerine en yakın olan bir İslâm ülkesiydi. Müslümanlar, Hıristiyan memleketlerinin içlerine kadar sokulmuşlardı. Hatta bu ülkelerden bazılarından haraç alıyorlardı. Bazı Hıristiyan memleketleri ise, Endülüs İslâm Devleti'nin bir parçası olmuştu. Bunlar, ilk zamanlarda cizye vermeyi kabul etmişlerdi. Fakat sonraları İslâm Devleti'nde bir diken oldular, Müslümanların başına felaket getirdiler. Onlar vasıtasıyla Hıristiyan orduları Endülüs İslâm Devleti'nin kalbine sokuldular.

Endülüs'de Hıristiyanlarla bu karışım, maddî karışımın yanı sıra fikir karışımını da doğurdu. İçtimai bakımdan buluşmalar, ilim ve fikir sürtüşmeleri meydana getirdi, Kurtuba'daki mektepler, medreseler, İbn Hazm çağında olduğu gibi, ondan sonra da Yahudi ve Hıristiyan öğrencilerle dolup taşıyordu. Bunlar mantık,

felsefe gibi aklı ilimleri öğreniyorlardı. Bunun yanı sıra Müslümanların fikirlerini şaşırtacak şeyler saçıyorlardı. Temiz ve berrak ilim alıyorlar, şüphe uyandıracak bulanık görüşler ortaya atıyorlardı.

İbn Hazm, şüphesiz bu tür fikir eğilimlerine cevap verdi, onları çürütüp bozuk olduklarını açıkladı, hakkı yerine getirdi. Onun kitapları, bu türlü açık belgelerle doludur. Belki de bu tür sözlerin şüphe uyandırmak maksadıyla İslâm düşmanlarınca ortaya sürülmesi, red cevaplarının bu kadar sert olmasından ileri gelmiştir.

14- Doğu-Batı İslâm Düşüncelerinin Temas Etmesi:

İbn Hazm çağında sadece Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında böyle bir fikir karışması olmakla kalmamış, başka türlü bir karışım da olmuştur. Şöyle ki, doğudaki İslâm düşüncesi, Bağdat ve çevresindeki İslâm ilim ve fen-leri, edebiyatı ile Batıdaki yani Endülüs'deki İslâm fenleri ve edebiyatı birbiriyle temasa geçmiştir. Hiç şüphe yok ki, İslâm düşüncesi ve gayesi, bütün İslâm ülkelerinde maksatta birleşirler. Çünkü hâkim olan ancak Kur'andır. Kur'an onları bir noktada toplar, birleştirir. Hz Peygamber'in Sünneti, her yerde birdir, bu birliği pekiştirir. Fakat, iklimin, çevrenin düşüncede tesiri vardır. Endülüs'de yaygın olan fıkıh mezhebi, Irak'da yaygın değildi. Endülüs'de hâkim mezheb Maliki Mezhebidi, Irak'da ise, Hanefi ve Şafii Mezhebi hâkim olup, bu ikisi Mağrip'den başka diğer İslâm ülkelerinde de yaygındı. Edebiyat, san'at, rengi ve şekli itibariyle muhitin etkisinde kalır. İbn Hazm çağında, bu Doğu ve Batı görüşleri Endülüs'de karşılaştılar. Ulema kabileleri doğudan ve Batıdan geliyorlardı. Şarklı ulemadan bazıları, ilmi ve edebiyatı doğuda ve batıda beraber yaymak istiyordu. Meşhur Eğanî kitabının yazarı Ebû Ferec, kitabını Irak'dan önce Endülüs'de yaymak istiyordu, hattâ bunu yaptı da, Eğanî Irak'dan önce Endülüs'de yayıldı.

Bu fikir buluşup karşılaşmalarının İbn Hazm üzerinde derin etkileri görüldü, başkalarından çok, onda etki gösterdi. Meselâ o, Endülüs'de yaygın olmadığı halde Şafii Mezhebini seçiyor, sonra da Zahiriye Mezhebini benimsiyor, hâlbuki bu mezheb Endülüs'e

yabancıydı, hükmü yoktu.

15- Kitaplar da Bir Nevi Üstad Sayılır:

İbn Hazm'm çağ, Endülüs'de gerçekten bir ilim çağı olmuştur. Endülüs'de hâkim olan Emevî Hanedanı, doğuda hâkim olan amca oğulları Abbasiler ile yarışmaya başladılar. Meclisleri ulema ile dolup taşı, kütüphanelerini kitaplarla süslediler. İbn Hazm, bu kitapları görüp faydalandı.

Nefhüt-Tıb şunu yazar: "Ebû Muhammed İbn Hazm dedi ki; Beni Mervan sarayında kütüphane müdürü bana şöyle haber verdi: Kütüphanedeki kitapların adlarını kapsayan fihristlerinin sayısı 44 olup her fihrist de 20 yapraktır. Bunlarda sadece divanların isimleri yazılıdır."

Kitapların çokluğu sayesinde araştırmacı, görüşüp ders alamadığı birçok hocayla buluşmuş olur. Çünkü kitaplar, o üstadların ilimlerini tescil etmiş, onlarla bütün nesillere hitap etmiş olur. Bu itibarla derslerini vermiş sayılırlar. Bu bakımdan, incelediğimiz âlimin hangi hocanın daha çok tesirinde kaldığını kestirmek güçtür, meğer ki o, hangi âlimin veya hangi kitabın onun düşüncesi üzerinde daha fazla etkisi olduğunu söylemiş ola. Çünkü onun bir çok üstadları var, bilinenler bilinmeyenlerden daha fazla, zıkkrolunanlar, olunmayanlardan daha az, birbirine fikirce benze-yenler de var.

İbn Hazm zamanında kitaplar bu kadar çok olunca, araştırmacı incelemesini yaparken, o zaman hâkim olan düşünceleri tanımak gerekir. Yine o zaman tedvin edilmiş olan ilimleri, muhtelif ilimlere dair yazılmış kitapları, ders okuduğu hocaları gibi, hangi kitabın daha çok etkisinde kaldığı da bilinmelidir.

16- Endülüs'de Kargaşalıklar ve İbn Hazm'ın Siyasetten İlme Dönmesi:

İbn Hazm'ın yaşadığı çağ, siyasi çalkantılar çağıdır. Bir devletin çöküp son bulduğu, diğer devletin kurulduğu bir çağdır. İnsanlar bu arada kargaşalık içinde, şaşkın halde! Baştakiler yetişiyor ve

değişiyor. Teb'a ve ahali emirlerin çekişmeleri arasında eziliyor. İbn Hazm, Endülüs'de Emevilerin son günlerinde yaşadı. Emevi Devleti'nin yıkılıp yerine Ebu Mansur Âmur'ın geçtiğini gördü. Sonra yine idareyi Emeviler aldıysa da, az sonra yine idare ellerinden çıktı ve bunların hepsi bir asırda oldu.

Gerçekte Endülüs halkı, bu siyasi çekişmelerden uzak durdu, Doğudaki gibi onlar siyasete ve siyasilere karışmazlardı. Doğuda halk, siyasi çalkantılara karıştırdı ve o ateşin içinde kavrulurdu. Endülüs halkı siyasetten uzak kaldı, karışmadı, ateşte de kavrulmadı. Ancak emirler, hâkimler arasında kavga çok şiddetlenince, bundan onlar da zarar gördü. İlk önce Emevilerin düşmanı olan Berberiler saldırdı, daha sonra Müslümanlara karşı pusuda bekleyen düşman, Hıristiyanlar saldırdı ve parça parça yuttu. Dünyanın gerçek sahibi yüce Allah'tır.

İbn Hazm, siyasete karışan bir ailedendi, kendisi ve babası siyasetin içinde idiler. Babası vezirdi, ondan sonra o da vezir oldu. Başında idarenin acı-tatlı yanlarını tattı. Sonraları ise, günleri hep acı geçti. Onun için sonradan siyaseti bırakıp kendini ilme verdi. Böylece ilim âlemine zengin bir fikir hazinesi bıraktı, onun adı, siyaset ve siyasi otorite sayesinde değil, ilim otoritesi olarak ölmezler arasında anılır. Zira ruha ait olan bakidir, maddeyle ilgili olansa fânidir. Sabun köpüğü gibi erir gider. Allah'ın inayetiyle ileride bunları anlatmaya çalışacağız.

17- Muhaliflerine Karşı Neden Sert Davrandı?

Tabii çevrenin, insan fikrinin oluşmasında ve yöneltmesinde etkisi olduğuna göre, İbn Hazm'ın yaşadığı Endülüs'e bakmak gerekir: Alemlerin Rabbinin, bakanlar için süslediği güzel manzaralı şirin dağlar, geniş yeşil bahçeler, bereketli vadiler, yeşil çayır diyarı, gerçekten cennet gibi; İslâm'ın çiçek demeti halinde. Orada herşey güzel; yeşillikler arasında akan berrak ırmaklar, dağlarda kaynayan gür sular, yeşil vadiler...

Bunların hepsinin kişinin üzerinde etkisi vardır, ona berrak fikir, ince duygu, tatlı ve güzel zevk verir. Bunların hepsi İbn

Hazm'da açıkça görülür. O öyle bir edip yazardır ki, fıtratta, tabiat-ta, varlıkta ve insanda her güzel şey onu adeta büyülemiştir. Bu, onun kıvrak üslûbunda, güzel ifadesinde ve tatlı tasvirlerinde görülmektedir.

Bununla beraber bakıyoruz ki o, sert ifadeli bir fakihdir, karşı-sındakilere aman vermez. Yukarıda dediğimiz gibi adeta o, ilmi bilen, fakat ilim siyasetini bilmeyen bir âlimdir. Bundan dolayı, bu büyük âlimin hayatı, o Endülüs cennetinde huzur içinde geçmedi. Siyasette hâkim olan bu vezir, en şiddetli ezalara, cefalara uğradı, sürgün edildi, hapse atıldı. Hayatının gençlik yıllarında nimetler içinde yüzdü, sonra hayatının yarısını baskı ve takip altında, cehennem azabı içinde geçirdi. Serveti az değildi, her ne kadar takibe uğradığı zaman çoğunu kaybettiye de, elinde kalanlar ona yetiyordu.

Yukarıda geçtiği üzere, ona en çok düşmanlık besleyen ve onun aleyhinde tahrikte bulunanlar, ulema idi. Onun Zahiriye Mezhebinde olmasını reddediyorlar, Malikilere karşı çıkmasını hoş görmüyorlardı. Onlara cevap vermeye başlayınca, sert bir dille onları çokça hırpaladı, o ne kadar sert ve yaralayıcı bir dil kullandıysa, onların da ona karşı tutumları daha sert ve daha sivri oldu.

Bu yüzden, bu ince duygulu ve temiz vicdanlı zarif edibi, muhaliflerine karşı çok sert ifadeli görüyoruz. Çünkü onlar, şiddette ve düşmanlıkta onu geçtiler, daha önce onlar başlattılar! Bunların hepsini yeri gelince göreceğiz.

18- Diğer İmamların Biyografilerine Göre Elinizdeki Eserin Özelliği:

Burada eserin anahatlarını şöyle bir kuşbakışı da olsa, kısaca anlatmaya çalıştık, tâ ki okuyucu, bizim metodumuzu anlayarak bu dikkatli araştırmacı, kuvvetli mücadeleci ve edip yazar, âlim, fakih imam hakkındaki incelememizde hangi yolu tutacağımızı bilsin.

Bu tutumu gereği gibi, gerçekleştirmek zor olmakla beraber, daha önce yazdığımız imamlara dair kitaplarda bulunmayan bazı bahisleri de buna ilave etmek gerekir. Zira onun edebiyattaki

san'at yönüne, üslûbuna temas etmeden bu eseri yazmamız doğru olmaz. Bu, her ne kadar fukahanın işi değilse de, onun biyografisini yazan, onun hayatım anlatan, muhtelif sahalardaki tutumunu belirten bir kişinin, bunları ihmal etmesi, Tavku'l-Hamâme yazarının bu yönüne değinmemesi doğru olmaz. Şüphesiz ki, bu kısaca olacak, şöyle bir kuşbakışı göz gezdireceğiz ve eserin asıl maksadından ayrılmayacağız. Çünkü eserin asıl amacı, fakih âlim, büyük İslâm bilgini İbn Hazm'ı anlatmaktır.

Yüce Mevla'dan bize güçlükleri kolaylaştırmasını, işimizde bize başarılar ihsan buyurmasını, niyaz ederiz.

